

REŠTRUKTURALIZÁCIA SYSTÉMU MOCI V ČSSR*

MIROSLAV KUSÝ

Dnes je už viac ako jasné, že v januári 1968 nešlo v Československu iba o palácový prevrat, o jednoduchú výmenu garnitúr. Výmenou garnitúr sa tu iba dovŕšil proces hlbokkej politickej krízy, ktorá v latentnej podobe zmietala Československom niekoľko rokov a zároveň to bol počiatok nového, radikálneho procesu zmien v celej inštitucionálnej štruktúre našej spoločnosti. Tieto zmeny majú vo svojich dôsledkoch priam revolučný charakter, takže možno v istom zmysle hovoriť o československej inštitucionálnej revolúcii, ktorej účelom je vytvorenie kvalitatívne nového, československého modelu socialistickej demokracie.

Veľmi dôležitou súčasťou tohto procesu je reštrukturalizácia systému moci v Československu. Doterajší systém moci tu spočíval na známej prevzatej koncepcii diktatúry proletariátu, ktoré vo svojich faktických dôsledkoch uznávala iba jediný plnoprávny politický subjekt moci: v podstate ním bolo iba predsedníctvo ÚV KSČ. Všetky ostatné politické a sociálne sily sa dostali do úlohy objektu tejto moci, do úlohy objektu politickej manipulácie.

Rozhodujúci, kardinálny problém teda v tejto súvislosti spočíva v samom procese odovzdávania uzurpovanej moci k demokratickému nakladaniu s ňou. Domnievam sa, že práve v tom je najvlastnejšie jadro celého dnešného obrodného procesu, celej československej inštitucionálnej revolúcie. Na akých predpokladoch spočíva a k akým dôsledkom vedie toto „odovzdávanie moci“?

a) *Dôsledné oddelenie strany od štátu.* To je východisková podmienka, bez ktorej nastolenia, realizácie a permanentnej kontroly plnenia sa vôbec nedá hovoriť o demokratizácii nášho spoločenského života. Význam tejto podmienky sme si neuvedomili až dnes: nastolila sa už pri vypracúvaní novej ústavy

* Na jar t. r. ma redakcia juhoslovanského teoretického časopisu *Teorija in praksa* požiadala o stať, hodnotiacu súčasné československé politické dianie. Napísal som rozsiahlejší elaborát, ktorý vyšiel v 5., 6. a 7. čísle uvedeného časopisu pod názvom *Československý model socialistickej demokracie*. Článok, ktorý predkladám slovenskému čitateľovi, je časťou tejto state. Do časopisu *Filozofia* som ho odovzdal pred augustovými udalosťami. Preto v mnohých ohľadoch vystupuje už iba ako dokument doby.

z r. 1960, analyzovala sa na pléne ÚV KSČ v roku 1965, nájdeme ju proklamovanú v uzneseniach XIII. zjazdu KSČ. Napriek tomu sme sa však až doteraz nedostali omnoho ďalej než k proklamáciám: pokiaľ trval systém centralizovanej a koncentrovanej moci, to ani nebolo inak možné. V tomto systéme vedenie strany fakticky direktívne dosadzovalo svojich ľudí na rozhodujúce miesta v štáte; kumuláciou straníckych a štátnych funkcií dosiahlo, že sa títo ľudia za svoju činnosť zodpovedali výlučne a priamo príslušnému straníckemu orgánu; mocenskou interpretáciou princípu vedúcej úlohy strany sa dospelo k stavu, že štátne orgány boli fakticky podriadené straníckym orgánom a vykonávali iba ich rozhodnutia. Z toho vôbec nevyplýva, že to všetko museli byť a priori rozhodnutia zlé, proti záujmom spoločnosti, že to museli byť ľudia a priori neschopní, bezcharakterní, servilní. Ide tu iba o chybný princíp, ktorý viedol k vzniku jedinej štátnej strany a výlučne partajného štátu so všetkými deformačnými dôsledkami tohto stavu vecí.

V tomto zmysle teda dnes u nás ide o odštátnenie, deetatizáciu komunistickej strany a práve tak aj o odpartajnenie socialistického štátu, postulovanie jeho nezávislosti od straníckych orgánov a straníckeho aparátu. Nepochybne ani prvú, ani druhú stránku veci nemožno chápať v nejakej „absolútnej“, „čistej“ interpretácii. Zmyslom existencie každej politickej strany je predsa vplývať na štátnu moc a prenikať do nej; zmyslom existencie každého, aj najdemokratickejšieho štátu je vyjadrovať všeobecnú vôľu ľudu ako určitú špecifickú politickú vôľu a vedieť aj spätne transformovať túto politickú vôľu ako vôľu ľudu vôbec. Ak teda hovoríme dnes o odštátnení strany a o odpartajnení štátu, máme tým na mysli odstránenie ich bezprostredného zrastania, odstránenie ich nedialektickej jednoty, ktorá stiera kvalitatívne rozdiely medzi nimi, odlišnosť ich špecifických funkcií. Strana môže pôsobiť na štát, dokiaľ sa s ním nestotožní: potom prestáva naň pôsobiť a začína ho nahradzovať. Štát plní svoju demokratickú funkciu, pokiaľ je prostredníkom medzi všeobecnou vôľou ľudu a špecifickou politickou vôľou: keď sa plne stotožní so všeobecnou vôľou ľudu, zaniká ako štát; keď sa stotožní so špecifickou politickou vôľou, zaniká ako *demokratický* štát a stáva sa diktatúrou.

Je teda veľmi dôležité, že prvé kroky nového vedenia strany znamenali nápravu práve v tomto smere. Týmito krokmi sa strana fakticky vzdáva mocenského zabezpečenia svojho postavenia výsadného politického subjektu, svojej priamej vedúcej úlohy v doterajšom deformovanom chápaní. Strana si tak prestáva osobovať pre seba právo jediného a výlučného tvorcu štátnej politiky, prestáva sa považovať za jediný a výlučný politický subjekt, zodpovedný za túto štátnu politiku. Znamená to teda uznanie plnej svojbytnosti socialistického štátu so všetkými dôsledkami, ktoré z toho vyplývajú.

b) Dôsledné uplatnenie princípu oddelenia strany od štátu už samo osebe znamená radikálnu *demokratizáciu celej jestvujúcej inštitucionálnej štruktúry* našej spoločnosti. Treba si uvedomiť, že táto inštitucionálna štruktúra, napriek všetkým svojim slabinám a nedostatkom, sama osebe mala a má výrazné demokratické črty. Práve preto doterajší systém vládnutia nemohol túto inštitucionálnu

štruktúru jednoducho využívať a zneužívať takú, aká bola sama osebe, ale musel ju hlboko deformovať, paralyzovať prirodzenú funkciu mnohých jej článkov a mechanizmov. Podstatnú nápravu teda znamená už len to, že sa doterajšia inštitucionálna štruktúra nechá, prirodzene, fungovať v celej svojej šírke a vo všetkých svojich zložkách.

Dôležitým špecifickým činiteľom tejto štruktúry je Národný front. Rehabilitácia poslanca a obnovenie činnosti Národného frontu v celom jej rozsahu znamená, že sa tu znova vytvára široká demokratická platforma, na ktorej sa stretávajú rozhodujúce politické subjekty (politické strany a spoločenské organizácie) ako rovný s rovným. Spoločný politický program Národného frontu sa tak stáva opäť vecou vzájomnej demokratickej dohody všetkých jeho zložiek a vstupuje doň iba to, čo všetky tieto zložky zjednocuje, pričom si každá z nich ponecháva svoje politické a sociálne špecifikum. Sú to zložky, ktoré reprezentujú rozličné, diferencované záujmy základných politických síl a sociálnych skupín našej spoločnosti. Spoločný záujem, „záujem socializmu“ nie je vyčlenený niekde mimo týchto diferencovaných parciálnych záujmov, nemožno ho stavať proti nim a nemôže ho preto a priori reprezentovať iba jedna zložka Národného frontu (Komunistická strana). Naopak, tento spoločný socialistický záujem môže vyplývať iba ako výslednica vzájomnej dialektickej hry síl všetkých parciálnych záujmov, reprezentovaných všetkými zložkami Národného frontu, iba ako demokratická konfrontácia, ako demokratické spájanie sa, zlučovanie sa týchto záujmov. Iba v tomto dialektickom procese teda môže vzniknúť spoločná politická vôľa všetkých zúčastnených rovnoprávných politických subjektov, ktorá sa podieľa na tvorbe štátnej politiky. Takáto koncepcia Národného frontu vylučuje boj o politickú moc medzi jednotlivými stranami, vylučuje, aby sa štátna politika podriadila ktorémukoľvek úzkemu a jednostrannému politickému programu jednej strany, aby sa naň redukovala. Komunistická strana môže v Národnom fronte uplatňovať svoj vplyv na tvorbu štátnej politiky, presadzovať svoju koncepciu socializmu a jeho ďalšieho vývoja iba demokratickými cestami, presvedčovaním a získavaním svojich politických partnerov.

Ďalším významným činiteľom demokratizácie doterajšej inštitucionálnej štruktúry je renesancia celej jestvujúcej sústavy zastupiteľských zborov od národných výborov až po Národné zhromaždenie. Táto sústava je vlastným inštitucionálnym výrazom štátnej moci; práve v jej demokratickej tvorbe a v plnom uplatňovaní jej práv sa najbezprostrednejšie prejavuje suverenita ľudu ako nositeľa všetkej moci v štáte. Rešpektovať suverenitu ľudu znamená v danej inštitucionálnej štruktúre rešpektovať suverenitu jeho zastupiteľských zborov. Práve v tomto zmysle sa dnes kladie taký dôraz na zabezpečenie skutočnej právomoci volených orgánov národných výborov, aby ju mohli realizovať podľa demokratických princípov samosprávy; a práve tak aj na to, aby Národné zhromaždenie, ako najvyšší zastupiteľský zbor, nadobudlo charakter skutočného socialistického parlamentu, pevne držiaceho vo svojich rukách celú štátnu moc a suverénne o nej rozhodujúceho. Iba takéto Národné zhromaždenie môže skutočne riadiť vládu republiky a vyžadovať od nej, aby sa mu zo svojej činnosti dôsledne zodpovedala.

c) Pravda, súbežne s týmto procesom demokratizácie jestvujúcej inštitucionálnej štruktúry (ktorá sa uplatňuje aj vo všetkých jej ďalších sférach, napr. v celom mechanizme štátnej moci a správy, v slovenských národných orgánoch a pod.) prebieha aj *proces vytvárania novej inštitucionálnej štruktúry*, ktorý je najvlastnejším obsahom súčasnej inštitucionálnej revolúcie.

Tieto dva procesy sú navzájom úzko spojené a prvý je nevyhnutnou podmienkou druhého. Demokratizácia doterajšej inštitucionálnej štruktúry neznamena nič viac než v podstate sa navrátiť k pôvodnému východiskovému bodu nášho socialistického jestvovania, očistiť ho od všetkých deformácií a nánosov. Tento pôvodný východiskový bod má síce výrazné demokratické črty, avšak už tá skutočnosť, že jeho demokratické črty mohli do takej miery zakrpať a zdegenerovať, svedčí o tom, že daná inštitucionálna štruktúra mala aj svoje závažné vnútorné slabiny a nedostatky. A okrem tohto všetkého je tu rozhodujúcim faktorom nová spoločenská realita, nová ekonomická a sociálna štruktúra našej spoločnosti, ktorej stará inštitucionálna štruktúra už nemôže vyhovovať. Za takýchto okolností nie je teda zbytočný celý proces jej demokratizácie, nemohli sme postupovať najpriamejšou cestou radikálneho zrušenia doterajšej a práve tak radikálneho nastolenia novej inštitucionálnej štruktúry? To by bolo možné iba dvoma spôsobmi, ktoré sú oba pre nás neprijateľné: Buď by tento akt vykonala jestvujúca uzurpovaná moc zo svojej vlastnej kompetencie: v tom prípade by však nemohlo ísť o demokratický vznik novej inštitucionálnej štruktúry, a preto ani sama táto štruktúra by nemohla byť dôsledne demokratická; alebo by tento akt prebehol ako totálne rozbitie starého systému ako celku a až na jeho troskách by sa začal vytvárať nový systém aj s novou inštitucionálnou štruktúrou: v takomto prípade by však už u nás nešlo len o inštitucionálnu revolúciu, ale o omnoho hlbšiu a základnejšiu sociálnu revolúciu (resp. kontrarevolúciu) so všetkými jej sprievodnými znakmi. Našťastie sa ukázalo, že pre takéto riešenie našej politickej krízy neboli predpoklady. Preto sa volila najrozumnejšia cesta demokratickej kontinuity: renesancia doterajšej inštitucionálnej štruktúry ako východisko pre demokratickú tvorbu novej inštitucionálnej štruktúry.

Pravda, pretože tu ide o demokratickú kontinuitu, je nepochybné, že nová inštitucionálna štruktúra preberie aj určité základné momenty doterajšej štruktúry, ktoré budú plniť modifikovanú funkciu v novom rámci. Medzi tieto momenty patrí rozhodne doterajšia sústava zastupiteľských zborov a zrejme aj politická platforma Národného frontu, ktoré sú najprogressívnejším produktom ľudovo-demokratickej revolúcie z obdobia oslobodzovania našej vlasti spod fašistického jarma. Ďalej je isté, že nová inštitucionálna štruktúra preberie a potvrdí mnohé všeobecné demokratické mechanizmy, ktoré sú produktom stáročného vývoja buržoáznej demokracie: v priebehu tohto vývoja sa osvedčili ako mechanizmy nanajvýš rozumné, vyrovnávajúce vzájomné tlaky v každom demokratickom systéme etatizovanej spoločnosti. Medzi tieto všeobecné demokratické mechanizmy patrí napríklad striktné oddelenie zákonodarnej a výkonnej kompetencie, striktné podriadenie výkonných orgánov voleným orgánom, dôsledné uplatnenie princípu nezávislosti súdov a sudcov, zaručenie základných občianskych slobôd

atď. Okrem uplatnenia týchto všeobecných demokratických princípov a špecifických demokratických tradícií však ide v našej dnešnej inštitucionálnej revolúcii predovšetkým o vznik určitých kvalitatívne nových momentov, ktoré podstatne poznamenajú charakter celej novo sa vytvárajúcej inštitucionálnej štruktúry. Iba v tomto celku bude sa hovoriť o špecifickom československom modeli socialistickej demokracie. Niektoré z týchto nových momentov sú už v podstate jasné a viac menej prepracované; u iných máme premyslenú všeobecnú koncepciu a diskusia sa vedie okolo alternatív jej realizácie; a nakoniec sú tu aj také momenty, kde doteraz alternujú rôzne možné koncepcie a v diskusii sa ešte len skúma nosnosť každej z nich. Táto diskusia je veľmi rozsiahla a ťažko by sme ju mohli stručne zreprodukovať v celej jej šírke. Sústredíme preto pozornosť iba na niektoré základné momenty novej inštitucionálnej štruktúry, ktoré v danej súvislosti považujeme za charakteristické.

1. Rozhodujúcim faktorom budovania tejto štruktúry je *dôsledné zavedenie novej ekonomickej sústavy*. Nová ekonomická sústava totiž najradikálnejším spôsobom a v najdôležitejšej oblasti spoločenského života zasahuje do samej podstaty doterajšieho systému vládnutia: do centralistickej a direktívnej formy riadenia národného hospodárstva. Podľa marxistického chápania je hospodársky život spoločnosti základňou, na ktorej sa rozvíjajú všetky ostatné sféry jej života a hospodárska politika je preto východiskovým determináčnym faktorom pre všetky oblasti politiky. Lenže podstatou hospodárskej politiky nie je riadenie vecí, zariadení, teda mŕtveho inventára národného hospodárstva; jej podstatou je politické riadenie ľudí, ktorí toto národné hospodárstvo rozvíjajú a udržiavajú pri živote. To znamená, že doterajší systém riadenia národného hospodárstva bol vlastne systémom centralizovanej a direktívnej manipulácie s ľuďmi; systémom, ktorý hatil ich iniciatívu a tvorivosť vo sfére výroby, ktorý ich odsudzoval do pasívnej úlohy plniteľov vedením predpísaného, záväzného a nezmeniteľného hospodárskeho plánu.

Zavedenie novej ekonomickej sústavy v tomto zmysle znamená prenesenie ťažiska hospodárskej politiky z centra na podnik. Podnik sa teda v nej stáva svojbytným subjektom hospodárskej politiky a celoštátna hospodárska politika sa tu potom vytvára iba ako výsledný produkt vzájomnej dialektickej hry všetkých týchto jej parciálnych svojbytných subjektov. V tejto dialektickej hre sa vytvárajú progresívne funkcie socialistickeho trhu, ktorý produkuje prirodzené vzájomné väzby medzi všetkými subjektami hospodárskej politiky a cez ktorý sa uplatňujú aj spätné väzby, regulujúce projekty a ciele každého hospodárskeho subjektu zvlášť. Ide tu teda o čo najoptimálnejšie uplatnenie princípu prirodzenej samoregulácie v riadení socialistickeho národného hospodárstva, ktoré takto v minimálnej miere pripúšťa vonkajšie zásahy do svojho chodu. Pravda, takéto chápanie veci neznamená zrušenie plánovaného hospodárstva; znamená iba kvalitatívnu premenu národohospodárskeho plánovania z direktívneho a meritórneho súhrnu príkazov a úloh, často subjektivisticky vytyčovaných a presadzovaných na koncepčné vedecké sledovanie a predvídanie optimálnych trendov ekonomického vývoja, na vyhľadávanie najefektívnejších alternatív v rámci týchto objektívnych trendov.

Nová ekonomická sústava teda rozbíja monopol jediného a výlučného subjektu hospodárskej politiky, ktorý sa u nás až donedávna považoval za podstatnú črtu socialistického národného hospodárstva. Nahradzuje tento monopol celou zložitou sústavou svojbytných ekonomických subjektov. Tento proces má mnoho závažných dôsledkov pre celú inštitucionálnu štruktúru spoločnosti. Predovšetkým znamená podstatné zmeny v doterajšom centre: zasahuje do samého zmyslu existencie jestvujúcich silných hospodárskych ministerstiev s celým ich rozbuje-ným a ťažkopádnym aparátom. Ďalej znamená vytvorenie úplnej novej ekono-mickej štruktúry, formujúcej sa na základe kvalitatívne nových princípov: podniky vstupujú do integrovaného národného hospodárstva na základe dobrovoľnej vzájomnej kooperácie, podnikové zoskupenia sa vytvárajú podľa princípu vzá-jomných výhod, pri hľadaní ekonomických partnerov sleduje každý podnik vlastnú hospodársku politiku a nesie teda aj všetky jej dôsledky. To, nakoniec, znamená, že v každom podniku sa musia vytvoriť aj zodpovedajúce demokratické orgány, ktorých prostredníctvom sa budú sami pracujúci omnoho bezprostrednejšie po-dieľať na vlastnej hospodárskej politike svojho podniku. Tento podiel musí byť totiž úmerný novej skutočnosti, že sami pracujúci budú omnoho bezprostrednejšie pociťovať dôsledky dobrého alebo horšieho hospodárenia svojich podnikov. V tomto ohľade sa koniec koncov môžeme mnohému poučiť na pozitívnych i negatívnych skúsenostiach socialistickej Juhoslávie.

2. *Deetatizácia socializmu.* Zásluhou zavádzania novej ekonomickej sústavy sa u nás v rozhodujúcej oblasti spoločenského života rozbíja etatistický model socializmu, zamieňajúci zospoločenšenie s totálnym zoštatnením, suverénnu moc ľudu s centralizovanou a koncentrovanou mocou a riadenie s direktívnym pri-kazovaním. Avšak princípy, ktoré uplatňujeme pre oblasť hospodárskeho života, musíme v zodpovedajúcich modifikáciách začať uplatňovať aj pre všetky ostatné oblasti života spoločnosti. Východiskovým zmyslom týchto princípov je totiž rešpektovanie objektívnej svojbytnosti a špecifičnosti každej takejto oblasti, po-silňovanie faktorov jej maximálnej samoregulácie a odstraňovanie tých faktorov, ktoré pre danú oblasť znamenajú vonkajšie, umelé zásahy do jej prirodzeného chodu. To sa týka otázok mocenského zasahovania do vytvárania sa prirodze-ných vzťahov medzi sociálnymi, národnostnými, náboženskými a inými skupinami v našej socialistickej spoločnosti, to sa týka napríklad kultúrnej a školskej politiky štátu, politického ovplyvňovania vzťahov medzi individuálnymi, skupinovými a celo-spooločenskými záujmami a zodpovedajúcej inštitucionalizácie týchto záujmov atď. Tu všade teda dnes vystupuje do popredia čo najoptimálnejšie uplatňovanie princípu spoločenskej samosprávy proti doterajšiemu modelu etatizovaného socia-lizmu. Vytváranie samosprávnych orgánov hospodárskej politiky na úrovni podni-kov znamená decentralizáciu ekonomického rozhodovania, riadenie zdola, využí-vanie predností zospoločenšenia bez doterajších obmedzujúcich rámcov. Obdobné samosprávne orgány musíme v tomto zmysle teda vytvárať aj pre všetky iné sféry politiky, t. j. k optimálnej miere prevádzať tieto sféry z rámca štátnej politiky do rámca samosprávnej politiky.

Pravda, tu sa nedá všade jednoducho uplatniť ekonomický model, ide iba

o tvorivé uplatnenie tých princípov, na ktorých je aj tento ekonomický model vybudovaný. Pre ostatné oblasti takéto modely ešte ani väčšinou nemáme rozpracované a hľadáme ich. Avšak už dnes je jednoznačne jasné, že bez ich nájdania a uplatnenia nebudeme môcť odbúrať mohutný centrálny aparát, v ktorom napríklad 29 ministerstiev má armádu 18 000 úradníkov.

Jednou z dôležitých ciest riešenia tejto otázky je zrejme taká reinštitucionalizácia a nová inštitucionalizácia záujmov, ktoré bude čo najadekvátnejšie zodpovedať novej sociálnej štruktúre nášho obyvateľstva, objektívnym potrebám a cieľom jednotlivých sociálnych skupín. To znamená, že tejto štruktúre a týmto potrebám sa musia prispôbiť už jestvujúce spoločenské organizácie (napríklad odbory a i.) a v zhode s ňou sa musia vytvárať nové organizácie, spolky, zväzy a pod., ktoré budú vyjadrovať a presadzovať dané skupinové záujmy. Ak sa každému objektívnemu skupinovému záujmu, ktorý vznikne v socialistickej spoločnosti a neodporuje jej východiskám a neohrozuje jej podstatu, dá možnosť adekvátnej inštitucionalizácie a ak každý takýto inštitucionalizovaný záujem bude mať možnosť vystupovať ako politický subjekt, vytvoria sa aj u nás prirodzené predpoklady pre čo najoptimálnejšiu mieru samosprávnej politiky vo všetkých oblastiach spoločenského života. To sú otázky, ktoré bude musieť nevyhnutne riešiť pripravovaná nová ústava republiky.

3. *Systém kontroly a systém záruk.* Na dnešnom stupni rozvoja našej inštitucionálnej revolúcie patrí táto otázka medzi najdiskutovanejšie a najviac sporné problémy. Je to problém vytvorenia takého systému kontroly moci a takého systému záruk proti možnostiam jej zneužitia, ktoré by a priori zabránili akýmkoľvek recidívam minulosti. Tieto systémy možno budovať aj prostredníctvom známych demokratických inštitucionálnych mechanizmov, ktoré sa v buržoáznej demokracii rozvíjajú už po stáročie a prejavili svoju účinnosť (tieto mechanizmy sme už spomínali; medzi ne patrí napríklad dôsledné oddelenie výkonnej moci od moci zákonodarnej, dôsledné podriadenie administratívneho aparátu voleným orgánom a zabezpečenie skutočnej právomoci volených orgánov, zabezpečenie nezávislosti súdov a sudcov, vytvorenie optimálnych podmienok pre činnosť štátnej prokuratúry ako strážcu zákonnosti atď.). V československej diskusii sa však poukazuje na to, že okrem týchto inštitucionálnych mechanizmov má buržoázna demokracia ešte neobyčajne dôležitého činiteľa systému kontroly a záruk v inštitucionalizovanej opozícii. Táto opozícia sa totiž nepodieľa na moci, je z nej vylúčená a od nej nezávislá a práve preto môže dohliadať na vládnu stranu, upozorňovať na každý jej priestupok proti demokratickým pravidlám hry. Tomuto systému inštitucionalizovanej partajnej opozície možno, pravda, hocičo vyčítať, možno upozorňovať na také jeho citelné slabiny, ako je napríklad volebná demagógia, boj o kreslá, vzájomné štvanie proti sebe, delenie národa atď. Možno dokazovať, že kontrola moci prostredníctvom opozície nie je zďaleka taká efektívna, ako to tvrdia určité ilúzie o buržoáznej parlamentnej demokracii, pretože opozícia, ktorá sa usiluje o politickú moc v jej danej podobe, nebude a nemôže podrývať samé princípy tejto moci. Možno sa tiež na konkrétnych príkladoch presvedčiť, že záruky proti zneužitiu moci, ktoré poskytuje partajná opozícia,

sú viac-menej len proklamatívne, pretože sa vždy týkajú iba budúcnosti (pretože táto opozícia nerobí v tomto ohľade nič viac, než že prehlasuje: dajte nám svoje hlasy, zverte nám politickú moc a my vám sľubujeme, že . . .). O toto všetko však teraz nejde a — mimochodom — aj náš doterajší politický systém, ktorý inštitucionalizovanú opozíciu vylučoval, dá sa v mnohých ohľadoch kritizovať podobným spôsobom a v niektorých ďalších ohľadoch bude dokonca jeho kritika ešte tvrdšia. Práve preto sa značná časť účastníkov našej diskusie prihovára za vytvorenie inštitucionalizovanej opozície v špecifických československých podmienkach: navrhuje, aby sme sa v tomto ohľade poučili z kladov i záporov buržoáznej demokracie a vytvorili také demokratické pravidlá hry, ktoré by pripustili solídnu, nedemagogickú partajnú opozíciu, maximálne zachovávajúcu „fair play“ a plniacu svoju dôležitú funkciu v danom systéme kontroly a záruk.

Aj keď mienim s týmto stanoviskom polemizovať, predsa len považujem za potrebné zdôrazniť toto: nijako sa nestotožňujem s tými jeho odporcami, ktorí tvrdia, že vznik politickej opozície na inštitucionálnej úrovni by ohrozoval samé základy socializmu, že by znamenal protisocialistický čin, že je to niečo v socialistickom systéme a priori vylúčené. To je demagogická a nepravdivá argumentácia, pretože táto otázka predsa nijak nesúvisí so samou podstatou socializmu a z tejto podstaty vôbec nevyplýva daný záver. Je to iba otázka konkrétnej formy socialistického zriadenia, jeho konkrétneho modelu. Nevidím nič, v čom by sa takýto model dostával do protirečenia so základnými predpokladmi socializmu, s jeho ekonomickou politickou a ideologickou podstatou. Buržoázna demokracia sa udržiava obdivuhodne dlho pri živote, hoci si zachováva systém parlamentnej opozície. A to dokonca aj opozície, ktorá je vyslovene protikapitalistická, ktorá vystupuje proti samej podstate buržoázneho zriadenia. Veľmi dobre prosperuje pri systéme dvoch buržoázných strán, ktoré sa striedajú pri moci a z ktorých jedna je vždy v opozícii. Prečo by teda napríklad nemohol vzniknúť a jestvovať taký systém socialistickej demokracie, v ktorom by obdobnú funkciu plnili dve socialistické strany? Nemožno dokonca ani vylúčiť, že pri uskutočnení legálnej parlamentnej cesty k socializmu — o akú sa usilujú napríklad talianski komunisti — vznikne taký systém socialistickej demokracie, v ktorom budú povedľa komunistickej a socialistických strán jestvovať aj opozičné buržoázne, teda v podstate protisocialistické strany.

Toto všetko sú iba všeobecné teoretické úvahy o predpokladoch a možnostiach socializmu vôbec. Pozrime sa však z tohto hľadiska na dnešnú konkrétnu československú realitu a zväžme, aké sú jej šance, čo by z jej hľadiska bolo skutočným pokrokom a čo by bolo iba návratom k už prekonaným východiskám.

Je možné, aby súčasné československé politické dianie viedlo k vzniku opozičnej strany? Je možné, aby československí komunisti pripustili jej inštitucionalizáciu? Toto všetko je teoreticky možné, a to pri plnom zachovaní našich základných socialistických premís. Na druhej strane však nijako nesúhlasím so stanoviskom tých prívržencov vzniku opozície, ktorí tvrdia, že iba pripustenie inštitucionalizovanej opozície je skúšobným kameňom toho, nakoľko to so skutočnou demokraciou myslíme vážne, že bez takejto opozície niet demokracie.

Aký charakter by v našich podmienkach musela mať takáto opozícia?

Predovšetkým je zrejmé, že by táto inštitucionalizovaná opozícia musela mať štatút politickej strany. Je ďalej zrejmé, že by táto politická strana musela pôsobiť mimo platformy Národného frontu: žiadna z jestvujúcich strán Národného frontu nie je totiž opozičnou stranou, pretože práve prostredníctvom tejto spoločnej platformy sa všetky podieľajú na rozhodovaní a na moci. Dokonca ani novovznikajúce politické sily (napríklad pražský Klub angažovaných nestraníkov, Klub 231 a i.) neaspirujú v tomto zmysle na funkciu opozičných politických síl, pretože sa tiež hlásia o svoje miesto v Národnom fronte. Platforma Národného frontu vylučuje vo svojom rámci politickú opozíciu tým, že zjednocuje všetky politické sily našej spoločnosti na základe spoločne prijatého programu, že pripúšťa iba také závažné politické kroky, na ktorých sa všetky zložky Národného frontu dohodnú. Reálna opozícia by sa teda nemohla nechať viazať týmto spoločným programom a touto spoločnou dohodou a musela by byť preto nezávislá od Národného frontu. Opozičná strana by teda musela mať vlastný politický program a tento program by musel mať opozičný charakter voči programu komunistov i voči programu Národného frontu. V opačnom prípade by predsa nemohlo ísť o reálnu, vážne myslenú opozíciu, šlo by nanajvýš o hru na opozíciu. Lenže práve takúto vážne myslenú, teda protisocialistickú opozíciu náš povojnový vývin v podstate vylúčil ešte pred februárom roku 1948.

Pokiaľ teda uvažujeme o opozícii, boli by tu v podstate iba dve možnosti: buď rozpustiť Národný front a politické strany, doteraz v ňom zastúpené, rozdeliť na vládnúce a opozičné — v tomto prípade by tu vznikla tzv. socialistická opozícia, alebo proti jestvujúcemu Národnému frontu vytvoríť protisocialistickú opozičnú stranu. Problém je teda v tom, či by sme sa dnes mali vracáť práve k tým formám buržoáznej demokracie, ktoré sme svojím doterajším socialistickým vývojom už v podstate prekonalí, či by sme mali zavádzať iba mechanicky transformovanú socialistickú paralelu ku klasickej buržoáznej demokracii.

Domnievam sa, že inštitucionalizovaná partajná opozícia ako rozhodujúca zložka systému kontroly a záruk nie je jediné možné a v našom systéme socialistickej demokracie ani nie najvhodnejšie riešenie. Tí, ktorí hovoria o opozícii, kladú totiž problém systému kontroly a záruk z hľadiska doterajšej podoby etatizovaného socializmu. Je pochopiteľné, že čím je spoločenský život totálnejšie zoštatnený, čím je moc koncentrovanejšia a centralizovanejšia a čím je systém riadenia direktívnejší, tým sú aj možnosti zneužitia moci väčšie. Práve preto maximálne etatizovaná spoločnosť by si vyžadovala maximálne rozpracovaný a rozvinutý systém kontroly a záruk. Problém je však možné riešiť aj inou cestou: deetatizáciou, teda zrušením stavu, v ktorom sa za jedínú formu socialistického zospoločenšenia považovalo totálne zoštatnenie všetkých sfér spoločenského života. Potom totiž už nejde o to, aby sa proti integrovanej moci postavila integrovaná kritika, t. j. aby sa proti jedinej štátnej, centralizovanej a koncentrovanej moci postavila od nej nezávislá, nešťatná, centralizovaná a koncentrovaná kontrola v podobe inštitucionalizovanej opozície.

Tam, kde sa tento proces uskutoční, je systém kontroly a záruk daný samou

pluralitnou sústavou svojbytných politických subjektov, ktoré sa už svojím vstupom do demokratickej hry záujmov a sledovaných cieľov navzájom kontrolujú; to, že žiaden z týchto politických subjektov nie je preferovaný, výsadný, je najoptimálnejšou zárukou, že žiaden z nich nebude môcť zneužiť moc — už preto, že sa táto moc nemôže koncentrovať v jeho rukách. Z tohto hľadiska možno povedať, že najlepší systém kontroly je systém vzájomnej kontroly, najlepší systém záruk je systém vzájomných záruk medzi rovnoprávnymi a samosprávnymi politickými subjektami.

V nijakom prípade sa teda nemôžeme tváriť tak, akoby nezávislá politická opozícia bola od diabla a my by sme sa už pri jej spomenutí museli prežehnávať. Uvažujeme však o nej vecne, z hľadiska dnešných podmienok a čo najobjektívnejšie posudzujeme jej klady i zápory. A nezabúdajme pritom, že tu nejde iba o hru na akúsi čistú, vydestilovanú demokraciu vôbec; že tu ide predovšetkým o hľadanie optimálneho politického modelu, v ktorom bude prebiehať náš ďalší socialistický vývoj v prospech životných záujmov našich ľudí.

4. *Federalizácia.* Štátoprávne riešenie vzťahov medzi českým a slovenským národom na symetrickom federatívnom princípe tvorí zrejme najvýraznejší politický moment tvoriacej sa novej inštitucionálnej štruktúry československej spoločnosti. Je to moment neobyčajne dôležitý, a preto sledovaný s najväčšou pozornosťou; pritom je však naprosto jasné, že charakter tohto momentu podstatne závisí od ostatných kľúčových bodov celku novej inštitucionálnej štruktúry. Možno povedať, že federalizácia je extenzívny faktor tejto štruktúry, zatiaľ čo nová ekonomická sústava a deetatizácia socializmu sú jej intenzívnymi faktormi. To znamená, že ako a do akej miery sa nám podarí vyriešiť problematiku týchto intenzívnych faktorov, tak a do takej miery sa to odrazí aj na štátoprávnom usporiadaní národnostných vzťahov v republike.

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že politická federalizácia sama osebe nepredstavuje v tomto zmysle nijaký zvlášť zložitý problém. V podstate tu ide o to: a) obnoviť pôvodné slovenské národné orgány, tak ako boli proklamované v Košickom vládnom programe a vybaviť ich zodpovedajúcou zákonodarnou a výkonnou kompetenciou, t. j. konštituovať Slovenskú národnú radu ako zákonodarný orgán, radu ministrov Slovenska ako kolegiálny výkonný orgán a ministerstvá ako rezortné orgány; b) obdobným spôsobom vytvoriť aj zodpovedajúce české národné orgány; c) nad týmito národnými orgánmi vytvoriť spoločné celoštátne orgány, v ktorých by bola vylúčená majorizácia jedného národa druhým a v ktorých by sa riešila spoločná problematika štátu ako celku. Tejto federatívnej štruktúre bude treba prispôbiť aj štruktúru všetkých oblastí spoločenského života, a to v zhode s postulátom, že suverénny národ suverénne rozhoduje o základných sférach svojej národnej existencie a že iba najnevyhnutnejšiu časť týchto svojich nezadateľných práv postupuje od národných orgánov vyšším, celoštátnym orgánom, ktoré zastupujú spoločné záujmy (napríklad v oblasti zahraničnej politiky, v oblasti jednotného národného hospodárstva a pod.).

Pravda, celý problém nespočíva iba vo formálnoprávnom „rozdelení“ republiky na dva maximálne samosprávne celky. Formálnoprávne riešenie vecí závisí

od obsahu a zmyslu štátoprávneho usporiadania vzťahov medzi Čechmi a Slovákmí. Iba z tohto hľadiska možno voľiť optimálny model federácie, ktorý by bral do úvahy tradičné integračné činitele, podstatne ovplyvňujúce naše vzájomné vzťahy, naše spoločné ciele, zmysel súžitia oboch našich národov. Bez prihladania k týmto a ďalším faktorom sú neriešiteľné spory o tom, či má byť naša federácia „užšia“ alebo „voľnejšia“, o tom, koľko právomoci odovzdajú národné orgány celoštátnym orgánom atď. Špecifikum tejto našej problematiky vyplýva aj z toho, že k federatívnemu usporiadaniu prechádzame od unitárneho štátu a že do federácie tu vstupujú iba dva národy. Zároveň sa tu výrazne ukazuje, ako štátoprávne riešenie národnostných vzťahov úzko závisí od ostatných intenzívnych kľúčových bodov novej inštitucionálnej štruktúry. Napríklad budovanie plnoprávných národných orgánov nie je možné bez deštrukcie doterajších mohutných centrálnych orgánov, t. j. bez deetatizácie doterajšieho modelu socializmu. Na samom systéme by sa totiž mnoho nezmenilo, keby federalizácia znamenala len presunutie jestvujúceho centra na nižšie národné stupne, keby si národné orgány jednoducho rozdelili kompetenciu predchádzajúceho centrálného orgánu. Naopak, viedlo by to len k zmohutneniu (pretože k strojnásobeniu) jestvujúceho byrokratického mechanizmu. Aj z toho vidieť, že deetatizácia je podmienkou federalizácie, a nie naopak. Obdobne to platí aj pre vzťah medzi novou ekonomickou sústavou a novými národnými orgánmi. To, že každý národ si bude riadiť sám svoju národnú ekonomiku, neznamená a nemôže znamenať akýsi proces dezintegrácie jednotnej československej ekonomiky. Znamená to iba toľko, že do demokratickej hry svojbytných ekonomických subjektov budú vstupovať ako dôležitý činiteľ aj národné ekonomické záujmy, ktoré sa budú v tejto hre presadzovať zodpovedajúcimi ekonomickými prostriedkami (národný ekonomický plán a rozpočet ako samostatná zložka celoštátneho plánu a rozpočtu, využívanie špecifických podmienok a zdrojov národného územia a pod.).

Okrem všetkých týchto faktorov komplikuje ďalej celú otázku ešte skutočnosť, že československý národnostný problém nie je len problém vzťahu medzi českým a slovenským národom. V Československu predsa jestvujú aj ďalšie národnosti, ktorých existencia bola rovnako postihnutá etatistickým modelom socializmu. Okrem Čechov (9 mil. 284 tis.) a Slovákov (4 mil. 196 tis.) žijú v tejto republike Ukrajinci (58 tis.), Poliaci (72 tis.), Maďari (563 tis.) a Nemci (114 tis.), ako aj ostatné, neudané národnosti (46 tis.). Vážne sa diskutuje o tom, či sú Cigáni samostatnou národnosťou, alebo nie. Niektoré z týchto národností sa nachádzajú na pomerne koncentrovaných územných celkoch a žijú veľmi intenzívnym národným životom (predovšetkým občania maďarskej a ukrajinskej národnosti). V doterajšom etatistickom modeli socializmu sa ich národný život obmedzoval len na sféru základného vzdelania v národnom jazyku a na sféru kultúry (napríklad maďarské a ukrajinské školstvo v Československu, kultúrne spolky a pod.). Tieto národnosti sa však v podstate nebrali do úvahy ako zvláštne politické subjekty a boli v podstate bez špecifického národného politického zastúpenia a politickej inštitucionalizácie. V súčasnom obrodnom procese sa preto tieto národnosti vehementne hlásia o svoje politické práva (občania ukrajinskej

národnosti žiadali napríklad znovuobnovenie Ukrajinskej národnej rady, požiadavky občanov maďarskej národnosti dochádzajú až k vytvoreniu územnej samosprávy, resp. autonómie a pod.). Rovnako závažné sú aj problémy postavenia slovenských obyvateľov medzi Maďarmi a Ukrajincami na Slovensku, prípadne v českých krajoch. V novej inštitucionálnej štruktúre, reprezentovanej aj novou ústavou, bude preto potrebné čo najoptimálnejšie riešiť aj tieto problémy národných menšín v Československu, uspokojiť ich špecifické záujmy a zabezpečiť ich politickú, hospodársku a kultúrnu rovnoprávnosť.

Tvorba novej inštitucionálnej štruktúry a s ňou súvisiaca reštrukturalizácia systému moci v Československu povedie teda k ďalekosiahlym dôsledkom vo všetkých sférach nášho spoločenského života. Zostáva tu celý rad otvorených problémov, ktoré bude treba v tejto súvislosti novým spôsobom riešiť. Medzi takéto problémy patrí napríklad problém vzťahu medzi priamou a nepriamou demokraciou (samosprávny a zastupiteľský systém), problém „odpolitizovania“ mnohých oblastí riadenia a vytvorenie systému vedeckého riadenia, problém nového chápania vedúcej úlohy komunistickej strany atď. Toto všetko sú už však otázky, ktoré prekračujú rámec nášho článku.

ПЕРЕСТРОЙКА СИСТЕМЫ ВЛАСТИ В ЧССР

Мирослав Кусый

Политический процесс, протекающий в настоящее время в Чехословакии можно охарактеризовать как революцию в системе учреждений, целью которой является создать новую структуру учреждений в чехословацком социалистическом обществе. Важную роль в этом процессе играет также перестройка системы власти, сопутствующая переходу от искаженной диктатуры пролетариата к всенародному социалистическому государству, к общественному самоуправлению. Коммунистическая партия при этом добровольно передает узурпированную ею политическую власть в руки народа с тем, что с этого момента она будет принимать участие во власти лишь косвенно, через посредство демократической структуры учреждений, все компоненты которой восстанавливаются как полноправные политические субъекты. Основными моментами этого процесса — передачи власти — являются: а) последовательное отделение партии от государства; б) демократизация всей существующей до сих пор структуры учреждений, в процессе которой восстанавливаются первичные демократические функции таких компонентов этой структуры, какими являются правительство, представительные учреждения, народный фронт, демократические механизмы; в) параллельный процесс создания новой структуры учреждений, результатом которого должна явиться специфическая чехословацкая модель социалистической демократии. Основными факторами этого процесса являются: 1) последовательное проведение в жизнь новой экономической системы, в результате чего будет разрушена сама сущность нынешней системы власти — централистическая и директивная форма управления народным хозяйством; 2) дестатизация социализма, при которой необходимо исправить ошибку, вытекающую из отождествления обобществления с национализацией; 3) создание действенной системы контроля и гарантий, которая не позволила бы злоупотребление политической властью, а также сосре-

доточение ее в руках отдельных лиц или же небольших групп; 4) федерализация государства, означающая перестройку современной несимметрической модели государственно-правовых отношений между нашими народами и создание симметрической модели, при полном сохранении суверенитета обоих народов.

CHANGES IN THE STRUCTURE OF POWDER IN CZECHOSLOVAKIA

Miroslav Kušý

The present political process in Czechoslovakia may be characterized as an institutional revolution whose aim is to create a new institutional structure of the Czechoslovak socialistic society. The change of the structure of the system of power, which accompanies the transition from the deformed dictatorship of proletariat to the all-people's socialistic state and to the collective self-government, is a very important part of this process. The communist party voluntarily returns in it the usurped political power to the people; from now on, it will share the power only indirectly, through the mediation of the democratic institutional structure, all components of the latter being renewed as political subjects of full rights. The basic moments of this process of „handing over the power“ are as follows: (a) a consequential separation of the party from the state, (b) redemocratization of the whole institutional structure existing up to now; in this process, the original democratic functions are being restored of such components of the structure as government, representative committees, the National Front, the democratic mechanisms; (c) the parallel process of the creation of a new institutional structure, which ought to give rise to a specific Czechoslovak model of socialistic democracy. The basis factors of this process include (1) consequential introduction of a new economic system, which will destroy the basis proper of the governing system existing up to now: the directive and centralistic form directing the national economy; (2) reduction of the influence and role of the state in socialism; here, the mistake must be removed which follows from the fact that collective property used to be identified with state property; (3) creation of an effective system of control and guaranties, which would admit no misuse of political power and its concentration in the hands of individuals or cliques; (4) federalization, whose aim is to change the present asymmetric model of the arrangement of the relations between the two nations of Czechoslovakia into a symmetrical one, at the same time fully respecting their national sovereignties.